

ХОТИНСЬКА БИТВА 1621 РОКУ. ІГНОРОВАНЕ ДЖЕРЕЛО В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ**Антоній МОЙСЕЙ,**

Буковинський державний медичний університет,

Чернівці (Україна); antoniimoisei@bsmu.edu.ua

Аркадій МОЙСЕЙ,

Румунський культурний центр Є. Гурмузакі,

Чернівці (Україна);

KHOTYN BATTLE 1621. IGNORED SOURCE IN UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY**Antoni MOYSEY,**

Bukovinian State Medical University, Chernivtsi (Ukraine),

Arkadiy MOISEY,

Romanian Cultural Center E. Hurmuzaki, Chernivtsi (Ukraine)

ORCID ID: 0000-0001-5295-2271; RESEARCHER ID S-5261-2016

Мойсей Антоній, Мойсей Аркадій. Хотинська битва 1621 года. Игнорируемый источник в украинской историографии. В статье предлагается историографический обзор описания Хотинской войны 1621 г. с акцентом на исторической ценности "Летописи Земли Молдовской" М. Костина в ракурсе освещении событий. **Актуальность** исследования диктуется 400-летним юбилеем битвы. **Целью** исследования является определение исторического веса летописи для раскрытия темы Хотинской битвы 1621 г. **Методология:** анализ произведения М. Костина, его источников, сравнение с другими историческими источниками, обзор его использования. **Выводы.** "Летопись Земли Молдовской" Мирона Костина, будучи единственным источником для изучения истории Молдовы начала и середины XVII в. одновременно является достоверным описанием событий Хотинской войны (1620–1621 гг.). Хотя летописец не современник событий, однако его рассказ о Хотинской битве основывается на серьезных польских источниках соответствующей эпохи, устной информации от участников войны, традициях княжеской семьи Мовилз и др. Позитивно характеризует произведение глубокое и детальное описание событий, объективность, четкий анализ военных операций участника многих битв, образованность автора и его широкий кругозор, что позволяет ему понимать причинно-следственную связь поступков сторон, безусловный литературный талант М. Костина. Ее игнорирование в раскрытие темы Хотинской войны 1621 г. целым рядом украинских историков показывает нежелание рассмотреть событие комплексно с использованием всех источников. Скорее всего, мы видим концентрацию на показе только одного фрагмента этого исторического события, участия в нем украинской стороны. Языковой барьер для использования "Летописи" не является большей проблемой, чем политический мотив.

Ключевые слова: Хотинская битва 1621 г., участники и современники битвы, историография событий, "Летопись Земли Молдовской" М. Костина, Мирон Костин, исторические источники.

Вступ. Цього року виповнюється 400 років з часу Хотинської битви 1621 року. Тоді під стінами Хотинської фортеці зіткнулися дві сили, які представляли дві цивілізації. Вирішувалось питання домінування в Східній і Центральній Європі Османської імперії чи Речі Посполитої. Битва була довга, жорстока і кривава. В ній, зі сторони Польщі, героїчно змагалися запорозькі козаки під проводом гетьмана Петра Сагайдачного. Для нинішньої України їхній подвиг є предметом національної гордості. Результат цієї битви сприймається як перемога також поляками, литовцями та турками. Не викликає сумніву **актуальність** відзначення цієї дати як для нашої держави, так і для інших країн східноєвропейського регіону.

Ця подія має певне висвітлення в історичній літературі. Історики різних епох і країн описали битву під Хотином 1621 р., багатосторонньо проаналізувавши причини, хід, кількісний склад супротивників, результати, умови мирної угоди тощо. Для цього вони використовували різні історичні джерела польського, вірменського, турецького походження. Одночасно до джерел були зараховані й повідомлення істориків та хроністів більш пізнього часу. На наш погляд, в українській історіографії на сьогодні залишається недостатньо використаним молдовський літопис Мирона Костина, який охоплює період 1595–1661рр., розповідаючи й про битву, і про ситуацію в країні, на території якої

змагалися воюючі сторони. **Метою** нашого дослідження є з'ясування історичного значення "Літопису Землі Молдовської від Арона-воде / воеводи...» у розкритті теми Хотинської битви 1621 р. **Методологічно** ми для цього проаналізуємо твір М. Костина, його джерельну базу, порівняємо з іншими історичними джерелами, розглянемо його використання. Сподіваємося, що наше дослідження стане **новим** кроком у пізнанні джерел Хотинської війни 1621 року.

Основна частина. Що ж відбулося під Хотином 400 років тому? З різних причин: протистояння Османської Порти та Речі Посполитої у вирішенні молдовського питання, польське втручання на територію Трансільванії (васала Туреччини), взаємні навали запорозьких козаків (підлеглих Польщі) до татарських поселень і турецьких володінь, як і татар (підлеглих Порти) на землі Польщі, розпочалась турецько-польська війна. Деякі дослідники визначають Хотинську битву 1621 р. як складову частину польсько-турецької війни (вважаючи битву під Цецорою в 1620 році її початковим етапом), інші вбачають в ній окрему війну (Хотинську війну). Не будемо настільки глибоко проникати в теоретичні нюанси, маючи іншу мету дослідження. Але змушені констатувати, що турки в 1620 р. біля села Цецора, що недалеко знаходилося від столиці Молдови того часу – Ясс, завдали полякам нищівного удару. В тій битві польське військо було розгромлене, а

коронний гетьман Станіслав Жолкевський був вбитий. Загинув у цьому бою також козацький сотник Михайло Хмельницький, в полон був захоплений його син Богдан, який два роки перебував в татарській неволі. Надалі, роздратований новими морськими походами козаків, як і польським втручанням в Трансильванію, плануючи захопити нові землі від Польщі, молодий турецький султан Осман II у 1621 р. зібрав величезну армію (приблизно 150000 воїнів) і очолив її в антипольській кампанії. На противагу туркам, поляки, литовці й запорозькі козаки спромоглися виставити приблизно 75000 бійців на чолі зі старим і досвідченим командувачем, гетьманом Литви Яном Карлом Ходкевичем (користуємось узагальненими цифрами, свідомо уникаючи безкінечної суперечки про чисельність воюючих сторін). Зіткнення відбулося під стінами Хотинської фортеці з 2 вересня до 9 жовтня 1621 р. (за новим стилем). Битва стала героїчною сторінкою в історії середньовічної Польщі. Військо поляків, литовців, козаків та німців витримало шалений натиск значно більшої за кількістю армії турків, татар, представників Молдови та Мунтенії. Воєнна перемога, безумовно, була на їхньому боці. Але, говорячи мовою документів, умови миру надавали туркам більше переваг.

Існує певна кількість історичних джерел для опису Хотинської битви 1621 р., а також досить багато досліджень істориків цього жорстокого військового зіткнення двох різних цивілізацій – мусульманської та християнської, битви, наслідком якої стало послаблення Османської імперії.

Джерельна база для вивчення Хотинської битви ґрунтується на записках учасників цієї військової кампанії. За підрахунками Йосифа Третяка, автора монографії присвяченої Хотинській війні, йому були відомі 10 щоденників Хотинського походу: чотири анонімні, а шість належали Прокопу Збигневському, Петру Напольському, Яну Остророгу, Матвію Титлевському, Станіславу Любомирському та Якову Собеському¹. Найбільш цінними, на думку дослідників, є мемуари Я. Собеського та М. Титлевського.

Яків Собеський (1590–1646), краківський каштелян, воєвода белзький і руський, батько короля Яна III Собеського був безпосереднім учасником Хотинської битви. Він був комісаром, призначеним сеймом для супроводження армії, брав активну участь у засіданнях військової ради, у перемовинах з невдоволеними козаками під час бойових дій, у розв'язанні проблем стосунків з турками під час мирних перемовин, у розробці миру. Зарахуємо також до позитивних характеристик його високий рівень освіченості та громадський статус. У 1646 р. були надруковані його “Коментарі про Хотинську війну” латинською мовою та

“Даріуш Хотинського походу”.

Матвій (Мацей) Титлевський, польський дипломат і хроніст, абат бенедиктинського монастиря в Любліні, написав на основі реляцій очевидців Т. Шемберга і Я. Остророга “Розповіді про битву між поляками і турками 1620–1621 рр.” (1622 р.). Ним дуже ретельно, день за днем описано битву під Хотином. В українській історіографії він став відомий через посередництво літопису С. Величка².

До української історіографічної літератури, присвяченої Хотинській війні, введені до наукового обігу записи Іонеса (Іванеса) Каменецького, Агопа і Аксентія Каменаці, анонімного німецького офіцера, сучасників та учасника цієї кривавої бойні³. Завдяки Юрію Мицику, можна скористатися перекладом російською мовою “Краткої реляції” польського шляхтича про Хотинську битву⁴.

Вважаються цінними джерелами інформації про Хотинську війну 1621 р. твори істориків і хроністів, наближених в часі до тих подій, таких як: Вацлав Потоцький, Радослав Сікора, Лешек Подгорецький, Кятіб Челябі, Мустафа Наїма, Самійло Величко та інші. Тобто маємо польські, турецькі, вірменські, українські описи істориків. Подібний детальний опис Хотинської війни в румунській історіографії є “Літопис Землі Молдовської від Аарона-води до наших днів...” авторства хроніста Мирона Костіна⁵.

Мирон Костін (1633–1691 рр.), молдовський політичний діяч, дипломат, учасник багатьох військових операцій, в тому числі при Берестечку в 1651 р., поет і хроніст залишив для нащадків декілька своїх творів. У 1677 р. він написав польською мовою “Хроніку Землі Молдовської і Мунтянської”, у 1684 р. “Історію в польських віршах Молдови і Мунтенії”, в зрілих роках “Про рід молдован, з якої країни вийшли їхні прадіди” (незавершена монографія через трагічний кінець його життя). Філософська поема “Життя людства” та “Вірші проти задрощів” поклали початок культурній молдовській поезії⁶.

Найкращою його історичною роботою є вже згаданий “Літопис Землі Молдовської від Аарона-води до наших днів...”. У передмові літописець вказав на одне зі своїх джерел інформації, особливо про Хотинську війну 1621 року – єпископ кам'янецький, холмський та перемишльський Павло Пясецький (1579–1649), польський історик, автор масштабної латиномовної праці “Хроніка подій в Європі” (Краків, 1645, 1648; Амстердам, 1649)⁷. Хроніка П. Пясецького у другій половині XVII ст. користувалися популярністю в Західній Європі. Автор хроніки приділив увагу українському козацтву, описував крім Хотинської битви також козацькі війни 1625, 1630, 1637–1638 рр.⁸.

¹ Tretiak I. Historia Wojny Chocimskiej 1621 [History of the Khotyn War 1621], Krakow, 1921 [in Polish].

² Khotynska viina (1621 r.) [History of the Khotyn War 1621], ed. by H. Hrabianka, S. Velychko, Y. Miuller ta in., Kyiv, 1991, P. 31–57 [in Ukrainian].

³ Khotynska viina 1621 roku. Dokumenty, materialy, doslidzhennia [Khotyn War of 1621. Documents, materials, research], Khotyn, 2011, 200 p. [in Ukrainian].

⁴ Mytsyk Yu. “O dvukh nemetskykh “letuchykh lystkakh” XVII v. [On the two German “flying leave” of XVII century], *Problemy krain Tsentralnoi ta Shhidnoi Yevropy: zbirnyk naukovykh prats* [Problems of Central and Eastern Europe: a collection of scientific papers], 2011, Vyp. 2, P. 206–210 [in Russian].

⁵ Costin Miron. Letopisețul Țării Moldovei [Chronicle of the Land of Moldavia], Chișinău: Universul, 2006, 640 p.; Costin Miron. Letopisețul Țării Moldovei de la Aaron-vode încoace. Studiu introductiv de E. Rusev [Chronicle of the Land of Moldavia from Aaron-vode. Introductory word by E. Rusev], Chișinău: Cartea moldovenească, 1972, 296 p. [in Moldavian].

⁶ Costin M. Letopisețul Țării Moldovei ..., 2006, op. cit., P. 123–124.

⁷ Ibidem, P. 135.

⁸ Chronicon gestorum in Europa singularium a Paolo Piaseckio, episcopo Praemisiensi, accurate ac fideliter conscripta ad annum Christi MDCLVIII ad utilitatem publicam divulgatur ad tipis cum gratia et privilegio S.R.M. Cracovie in jfficiali graphica Francicii Carzarri S. R. M. Tipographii, anno Domini, 1648 [The chronicle of events in Europe by Paul Piaseckio individual bishop in Praemisiensi accurately and faithfully recorded in the year of 1648 has been published for public utility tipis grace and privilege S.R.M. Cracovie in the jfficial vivid Francicii Carzarri St. RM Tipographii the year 1648].

Мирон Костін використовував як джерело також розповіді “старих бояр”, які добре пам’ятали недавні події на рідній землі. Бувши одруженим на Ілянні Мовіле, племінниці Петра Мовіле (митрополита Київського), він користувався багатою інформацією, яка була відома членам цієї княжої сім’ї. Не забуваймо ще про той факт його біографії, коли він перебував пиркалабом⁹ Хотина. Він добре знав наш край: перебував свого часу великим ворніком (керівником) Горішньої Землі, мав помістя в Багринештах, Лужанах та Шипінцях в північній частині Буковини, а також в її південній частині (Секуручень, Вовчинець, Роминешть, Корлетешть)¹⁰.

У передмові до видання “Літопису” М. Костіна 1944 року П.П. Панаїтеску вбачав значення і цінність цього твору в тому, що жоден дослідник, якій вивчає історію Молдови початку і середини XVII ст., не може знехтувати цією роботою. Іноді – це єдина інформація для цього періоду. Серед позитивних рис творчості Мирона Костіна П.П. Панаїтеску відзначає його неупередженість, намагання справедливого зображення подій. Хроніст добре поінформований, бо він займає високі посади в Молдові, відіграє певну політичну роль, його сім’я знаходилась у родинних зв’язках з правителями країни і він міг знати таємні і приховані причини багатьох подій. До цього додається той факт, що літописець був людиною освіченою та добре обізнаною у військовій справі і політичних питаннях. М. Костін не просто перераховує події, він переробляє матеріал, вказуючи на їхні причини і наслідки¹¹.

У передмові до видання “Літопису” 1972 і 2006 рр. Е. Руссев, один з найкращих знавців життя та творчості М. Костіна, оцінюючи цінність твору М. Костіна, звертає увагу на те, що автор дає на початку мікроісторіографію (Бонфіні, Діон, Топелтін, Кромер, Длугош, Стриковський, Пясецький, Бельський, Пашковський, Отвіновський, Твардовський), творчо підходячи до своїх джерел інформації, критично оцінюючи молдовські, польські, українські та турецькі історичні традиції. Частина літопису, починаючи з 1653 р., може бути врахована як мемуари, бо М. Костін був очевидцем цих подій.

Історичні твори М. Костіна, особливо “Літопис”, широко використовується в румунській історіографії, яка стосується Хотинської битви 1621 р. Найавторитетніші румунські історики посилаються на нього в розкритті перебігу цього жорстокого зіткнення Османської імперії та Речі Посполитої на території середньовічного Молдовського князівства. Серед них А. Ксенопол, Н. Йорга, К. Джуреску, П. Панаїтеску та ін.

У своїй великій праці, присвяченій історії румунів Александру Ксенопол описував Хотинську битву 1621 р. посилаючись на М. Костіна. Він використав епізод грабування поляками перед битвою молдавських земель, що

дало їм можливість забезпечити продуктами харчування війська під Хотиною¹².

Николає Йорга, у своєму стилі, намалював широкими мазками картину цієї битви, виділяючи окремо героїзм запорозьких козаків. Розповідаючи про записи Якова Собеського, історик одночасно нагадує про те, що Мирон Костін залишив точний опис Хотинської битви¹³.

Костянтин Джуреску у своїй праці “Історія румунів” (3 том, 2015 р.) на основі “Літопису” М. Костіна оцінює роль правителя Валахії (Мунтені) Радула Міхні в цій кампанії. Той, будучи зобов’язаним надавати допомогу туркам, виділив 1800 кінників та ще більше піхотинців для війська Османа II, а також селян для догляду за мостом через Дунай. Бувши одночасно в добрих стосунках з поляками, він через свою довірену особу (К. Вевелі) суттєво допоміг у перемовинах про укладання мирного договору від 9 жовтня 1621 р. Зовсім іншу оцінку отримав Александру Іліаш, молдавський господар, який не підготував належним чином дороги, мости, місця для перебування турецької армії¹⁴.

Петре Панаїтеску в “Історії Румунії” (1964 р.), крім доброго знання творів Мирона Костіна, додав цікаві факти про майбутнього Київського митрополита Петра Мовіле, сина колишнього господаря Молдови Сіміона Мовіле. Той брав участь у Хотинській битві 1621 р. з польського боку. Але перед битвою він зі своїм загоном молдавських воїнів намагався захистити північні землі від польських грабіжників.

У п’ятому томі багатотомної академічної “Історії румунів” міститься текст К. Резакевича, присвячений Хотинській війні (1620–1621 рр.). Він ґрунтується в основному на інформації, отриманій від М. Костіна, в якій описуються внутрішні молдавські причини війни, її результати. Автор аналізує діяльність правителів Молдови (Гаспара Граціані, Александра Іліаша, Штефан Томши II), які відіграли певну роль у цих подіях¹⁵.

Флорін Пінтеску в ґрунтовній статті про типологічні особливості Хотинської битви 1621 р. та її висвітленні в румунській історіографії, доказуючи свою відмінну обізнаність в польській, турецькій джерельній базі, аналізує “Літопис” М. Костіна на предмет його історичної цінності. Він солідаризується в цьому питанні з П. Панаїтеску. Але одночасно підкреслює глибину і ґрунтовність оповідання, а також військовий досвід автора, що дозволяло йому адекватно оцінювати воєнні особливості кампанії. Автор посилається на цифрові дані літописця, особливо щодо військ румунських князівств, в характеристиці польських гусарів, славить героїзм запорожців в цій битві¹⁶.

Відомий за радянських часів знавець історії Молдови Н. А. Мохов в описі Хотинської битви 1621 р. спирався на інформацію Я. Собеського, С. Величка та М. Костіна (від

⁹ *пиркалаб* – високий сановник з військовими, адміністративними, фіскальними і судовими повноваженнями у фортеці і навколишньому окрузі.

¹⁰ Bălan T. Documente bucovinene [Bukovinian documents], Vol. V, 1745–1760, Cernăuți: Editura Mitropoliei Bucovinene, 1939, P. 3–4 [in Romanian].

¹¹ Costin Miron. Letopisețul Țării Moldovei dela Aron Vodă încoace. Ediție critică de P.P. Panaitescu [Chronicle of the Land of Moldavia from Aaron-vode. Ed. by P. Panaitescu], București: Fundația Regală pentru literatură și artă, 1944, 432 p.; P. V–XI [in Romanian].

¹² Xenopol A.D. Istoria românilor din Dacia Traiană [History of the Romanians of Trajan's Dacia], Vol. III, ediția a IV-a, București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, P. 387 [in Romanian].

¹³ Iorga N. Istoria românilor [History of the Romanians], Vol. V. Vitejii, București: Editura Enciclopedică, 1998, P. 411 [in Romanian].

¹⁴ Giurescu Const. C. Istoria românilor [History of the Romanians], Vol 3, București: Editura ALL, 2015, P. 28 [in Romanian].

¹⁵ Istoria românilor [History of the Romanians], Vol. V. O epocă de înnoire în spirit european (1601–1711, 1716), Ediția a II-a, Coordonatori: V. Candea, C. Rezachevici, N. Edroiu, București: Editura enciclopedică, 2012, P. 77–78 [in Romanian].

¹⁶ Pintescu Fl., Bătălia de la Hotin (1621): încadrare tipologică, analiza, prezentarea în istoriografia română [Battle of Khotyn (1621): typology, analysis, reflection in Romanian historiography], *Istorie și educație: în onoare Mihai Lazăr* [History and education: in honor of M. Laser], coordinator: M. Iacobescu, Iași: Junimea, 2012, P. 45–66 [in Romanian].

молдовського літописця він використав епізод з платою султана за кожну козацьку голову)¹⁷.

На жаль, в українській історіографії це історичне джерело майже не використовується. В колективній монографії “Хотинщина” (автори О. Добржанський, Ю. Макар, О. Масан) Хотинській війні 1621 р. дається короткий опис, аналізується кількісний склад супротивних сторін з наполяганням на максимальну кількість козаків. Автори стверджують, що козаки отримали вирішальну перемогу. Цитується Яків Собеський, який в одній з депеш королю назвав козаків справжніми переможцями під Хотиним та рятувальниками Польщі. Ігнорується момент спізнення запоріжців та причини цього факту. Автори монографії використали записи анонімного німецького офіцера, який був учасником кампанії. Детальну інформацію, надану літописом М. Костіна, не використовується, хоча в списку літератури твір перераховується¹⁸.

У 1991 р. в Києві була видана збірка публікацій, присвячена Хотинській битві 1621 р. під назвою “Хотинська війна”¹⁹. Книга включає фрагменти опису подій Хотинської війни козацькими літописцями Г. Грабянкою, С. Величком, німецьким дослідником Й. Мюллером, відомими українськими істориками М. Грушевським, Д. Яворницьким, В. Голобуцьким, а також М. Алекберлі та ін. Опис подій Мироном Костіним, який був опублікований і польською мовою, не відомий координаторам видання. Лише у творі В. Голобуцького є посилання на “Літопис” М. Костіна. А упорядник збірки С. Заремба у вступній статті ремствує з приводу того, що у висвітленні Хотинської війни історики майже зовсім не послуговуються румунськими джерелами та літературою. Заслужують на увагу, на його думку, праці Богдана Хашдеу, Діну Джуреску, Віктора Атанасіу, Іона Сирбу та ін., які не були спеціалістами в історії Хотинської війни²⁰. У той же час “Літопис” видавався багато разів у радянські часи в Республіці Молдові та Україні, бо в молдавських школах М. Костін вивчався і вивчається в наші дні за шкільною програмою. Нині вже є переклад “Літопису Землі Молдовської” М. Костіна російською мовою²¹.

Державним історико-архітектурним заповідником “Хотинська фортеця” у 2011 р. опубліковано збірку “Хотинська війна 1621 року”. Це видання сприймається як продовження і доповнення збірки 1991 р. З’явився новий матеріал: писемні свідчення, що належать Якову Собеському, анонімному німецькому офіцеру, Іонесу Каменецькому, Агопу й Аксенту Каменаці. До збірки увійшли також коротка реляція про Хотинську війну, надрукована у 1621 р., та текст Хотинського мирного договору 9 жовтня 1621 року. Документи доповнюються дослідженнями подій та історичного значення Хотинської

війни. Повторюються тексти С. Величка і Г. Грабянки, хоча вони написані також на польських джерелах.

Заслуговує на увагу вміщена в обидві збірки робота М. Алекберлі (1957 р.), заснована на турецьких історичних джерелах²².

Найґрунтовніше дослідження в розглянутому нами питанні належить доктору історичних наук Петру Михайловичу Сасу. Результати його досліджень опубліковані в монографії “Хотинська війна 1621 року” (2011, 520 с.)²³. У ній на основі історичних джерел (на відміну від інших авторів, він докладно вивчив також архівні матеріали) розглянуті політичні фактори, що спричинили Цецорську битву 1620 р., а також висвітлено її перебіг. З поля зору автора не випали польсько-козацькі відносини у контексті підготовки до війни. Розглянуто структуру та чисельність воюючих сторін. Вивчено особливості поля Хотинської битви, спорудження мостів через Дністер та способи виживання вояків в умовах облоги. Розглянуто питання воєнної тактики сил турецького султана Османа II, польсько-литовської армії під командуванням Я.-К. Ходкевича та С. Любомирського, запорожців на чолі з гетьманами Я. Бородавкою і П. Конашевичем-Сагайдачним. Детально висвітлено перебіг турецько-польських переговорів та укладання Хотинського миру. Об’ємна історіографія ґрунтується на польських, українських, російських та французьких працях. Турецькі джерела використані в польському перекладі. Румунська історіографія ігнорується автором монографії, хоча “Літопис” М. Костіна є в перекладі польською мовою (якщо це відбувається через незнання румунської мови). Це ігнорування робиться навіть при знанні того, що деякі очевидці Хотинської битви називають її “волоською віною” (Я. Остророг). При поясненні важливості ролі Радула Міхні в процесі переговорів між поляками і турками також не використані румунські джерела, хоча це б дозволило автору правильно написати прізвища молдовського господаря Іліаша (а не Еліаша) та валаського воеводи Міхня (а не Міхні). Можна підсумувати, що автору найоб’ємнішої монографії присвяченої Хотинській битві 1621 р. невідомий “Літопис” М. Костіна, хоча за своїми характеристиками він нічим не поступається літопису С. Величка, розкриваючи краще специфіку Молдови, на території якої відбулось це криваве зіткнення.

В іншій своїй роботі “Хотинська битва 1621р. – битва за Центральну Європу” (2013 р.) П.М. Сас також відсутні посилання на румунські джерела²⁴.

У ґрунтовній монографії Т. Чухліба, змістовній в оцінці ролі України у християнсько-мусульманських війнах 1500–1700 рр., також не знайшлося місце для використання “Літопису Землі Молдовської” в описі Хотинської битви 1621 р.²⁵.

¹⁷ Mokhov N. A. Ocherky ystoryy moldavsko-russko-ukraynyskykh svyazei (s drevneishykh vremen do nachala XX v.) [Essays on the history of Moldovan-Russian-Ukrainian relations (from ancient times to the beginning of the 20th century)], Kyshynev: Shtyynets, 1981, P. 84–85 [in Russian].

¹⁸ Dobrzanskiy O., Makar Yu., Masan O. Khotynshchyna. Istorychnyi narys [Khotyn region. Historical essay], Chernivtsi: Molodyi bukovynets, 2002, P. 91 [in Ukrainian].

¹⁹ Khotynska viina (1621 r.) ..., op. cit., P. 31–57 [in Ukrainian].

²⁰ Ibidem, P. 21.

²¹ Kostyn M. Letopys zemly Moldavskoi: per. s mold. M. Lupashka x Chronicle of the Moldavian land: transl. M. Lupashka, Kyshynev, 2014, 192 p. [in Ukrainian].

²² Khotynska viina 1621 r. Dokumenty, materialy, doslidzhennia. Khotyn, 2011, 200 p. [in Ukrainian].

²³ Sas P.M. Khotynska viina 1621 r.: Monohrafiia [Khotyn War of 1621: Monograph], Kyiv.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2011, 520 p. [in Ukrainian].

²⁴ Sas P., Kirkene H. Khotynska bytva 1621 r. – bytva za Tsentralnu Yevropu, Kyiv, 2013 [in Ukrainian].

²⁵ Chukhlib T. Kozaky ta yanychary. Ukraina u khrystyiansko-musulmanskykh viinakh 1500–1700 rr., Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia, 2010, P. 90–94 [in Ukrainian].

Між тим опис Хотинської битви 1621 р. у М. Костіна є досить детальним. Історик показує причину війни, яка полягає, на його погляд, в розумінні турками, що після нищівної поразки поляків під Цецорою, вони з легкістю зможуть відібрати частину території Польщі. Він аналізує кількісний склад супротивних сторін. Краще інших істориків він розуміється на ситуації, яка склалася в умовах війни в Молдові й Мунтенії. День за днем він розповідає про перебіг військових операцій, підбиваючи підсумки кожного дня. Бувши безстороннім оглядачем подій, не може стримати свого захоплення героїзмом запорозьких козаків: “Здивування викликало в імперії... незламний і безстрашний дух козацький в скрутному становищі, в якому вони опинилися”. Потім декілька разів описує нічні атаки козаків, захоплення ними турецької артилерії, героїчний опір козаків Сагайдачного шаленій атаці османських військ та артилерійському обстрілу з протилежного берега Дністра. Не залишилась поза увагою літописця також інтрига, яка існувала у взаєминах між поляками й козаками, нетерпляче чекання запорожців воїнами Ходкевича, спізнення козаків і неприхована радість при їхній появі в польському таборі, конфлікти під час битви тощо. Хроніст не пропускає жодної цікавої деталі. Він нагадує, як султан, незадоволений невдачею яничар здобути козацький табір, заявляє про те, що не буде їсти, поки табір запорожців не буде взятий. Краще за інших істориків М. Костін поінформований в тому, яку роль відіграв у мирних перемовинах воєвода мунтянський Раду та його люди. Зі зневагою оцінюється роль молдовського правителя Александра Гліаша в забезпеченні військової кампанії турецького сюзерена, як і його аморальна поведінка у внутрішніх справах. І своєю безпорадністю він викликав такий гнів у султана, що від смерті його урятував тільки великий візир. Але напад він не оминув, до Хотина він прибув прив'язаним ціпами до гармат, а під час битви залишався під вартою допоки турки не покинули поле битви в бік Царграду.

“Літопис Землі Молдавської” багатий на деталі, які інші автори розглядають поверхово або ігнорують. Скажімо, він здивований звичаєм литовських татар, які стояли міцно проти турків, хоча були однією з турками віри. Жодний з відомих оповідачів про Хотинську війну не відмітив того факту, що султан попередив через своїх послів польського короля про намір йти війною. Хроніст відзначає, що мають правителі такий звичай – попереджати один одного у випадку початку війни. Епізод коли Осман II, розлючений на козаків, готовий платити за кожен козацьку голову 50 злотих, описаний М. Костіним з жахливою мальовничістю. Розбіглися татари Лядською країною і стали вбивати селян, приносячи султану їхні голови за гроші. Підняли перед султанським шатром гори голів селян, яких видавали за козаків. Цей епізод Хотинської битви був перейнятий від М. Костіна іншими авторами, серед них і українським істориком Володимиром Голубуцьким. З багатством деталей хроніст розповідає про процес розходження воюючих сторін, про вбивство яничарами султана Османа II у Стамбулі тощо.

Твір Мирона Костіна відзеркалює його індивідуальність. Це видно з проявлених ним емоцій та авторських зауважень. З болю літописець повідомляє, що С. Любомирський з авангардом польського війська “пограбували країну до Ясс”. Спалили столицю Молдови і з тої здобичі харчів забезпечили себе на весь той час, що перебували під Хотиним. Тоді ж перейшли козаки біля Сорок і “почали грабувати за своєю звичкою” допоки татари не заступили їм дорогу. А під час битви козаки робили вилазки з метою пограбування місцевого молдовського

населення. Татари і козаки до початку Хотинської битви знов пограбували Молдову. А для турків Александр Гліаш мав підготувати мости, квартири, фураж, харчі. Тобто Земля Молдовська і тутешні люди багато постраждали від цієї війни. І від всіх авторів тільки Мирон Костін співчуває цій бідній країні та її мешканцям.

Висновки. Отже, “Літопис Землі Молдовської” Мирона Костіна, будучи єдиним джерелом для вивчення історії Молдови початку і середини XVII ст. одночасно є правдивим описом подій Хотинської війни (1620–1621 рр.). Хоча літописець не є сучасником подій, але його розповідь про Хотинську битву ґрунтується на серйозних польських джерелах відповідної епохи, усній інформації від сучасників війни, сімейних традиціях княжої сім’ї Мовилештів тощо. Позитивно характеризує твір глибокий та детальний опис подій, незаангажованість, чіткий аналіз військових операцій учасника багатьох битв, освіченість автора та його широкий кругозір, що дозволяло йому розуміти причинно-наслідкові зв’язки поступків сторін, безумовний літературний талант М. Костіна.

Ігнорування “Літопису” М. Костіна у висвітленні Хотинської війни 1621 р. цілим рядом українських істориків показує небажання розглянути подію комплексно, з використанням всіх джерел. Скоріше за все, ми бачимо зацікленість на показі тільки одного фрагменту цієї історичної події, участі в ній української сторони. Мовний бар’єр у використанні “Літопису” не є проблемою якщо є бажання всебічного розгляду Хотинської битви 1621 року.

Moisey Antony. Moisey Arkadiy. Khotyn battle 1621. Ignored source in Ukrainian historiography. The article offers a historiographical consideration of the description of the Khotyn battle 1621 with an emphasis on the historical value of M. Kostin's “Chronicle of the Land of Moldova” in the coverage of the event. **The relevance of the study** is dictated by the 400th anniversary of the battle. **The purpose of the study** is to clarify the historical significance of the chronicle in revealing the theme of the Battle of Khotyn in 1621. **Methodology** describes the work of M. Kostin, its source base, comparison with other historical sources, review of its use. **Conclusions.** “Chronicle of the Land of Moldova” by Myron Kostin, being the only source for studying the history of Moldova in the early and mid seventeenth century. at the same time it is a true description of the events of the Khotyn War (1620–1621). Although the chronicler is not a contemporary of the events, his account of the Battle of Khotyn is based on serious Polish sources of the relevant era, oral information from contemporaries of the fighting, the traditions of the princely family of Movileshty, and so on. The work is positively characterized by a deep and detailed description of events, impartiality, clear analysis of military operations of a participant in many battles, education of the author and his broad outlook, which allowed him to understand the causal links of actions, actions of the parties, unconditional literary talent M. Kostin. His disregard for the events of the Khotyn War of 1621 by a number of Ukrainian historians shows a reluctance to consider the event comprehensively, using all sources. Moreover, we see a focus on showing only one fragment of this historical event, the participation of the Ukrainian side in it. The language barrier to the use of the Chronicle is no more a problem than a political motive.

Key words: Battle of Khotyn in 1621, participants and contemporaries of the battle, historiography of the event, “Chronicle of the Land of Moldova” by M. Kostin, Myron Kostin, historical sources.

Мойсей Антоній – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри суспільних наук та українознавства Буковинський державний медичний університет.

Moisey Antony – Doctor of Historical Sciences, Prof., Chief of the Department of Social Sciences and Ukrainian Studies in Bukovinian State Medical University.

Мойсей Аркадій – історик-краєзнавець, Заслужений вчитель України, директор департаменту освіти Чернівецького румунського культурологічного центру ім. С. Гурмузакі. Автор низки історичних та краєзнавчих наукових монографій та статей.

Moisey Arkadiy – historian and ethnographer, Honored Teacher of Ukraine, Director of Education of Chernivtsi Romanian Cultural E. Gurmuzaki Center. Author of a number of historical scientific monographs and articles.

Received: 24.04.2021

Advance Access Published: June, 2021

© A. Moisey, A. Moisey, 2021